

Krzysztof Wasilewski

Droga młodzieży wiejskiej na studia na podstawie badań studentów UMK w Toruniu

Kultura i Edukacja nr 3, 77-90

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Krzysztof Wasielewski

DROGA MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ NA STUDIA NA PODSTAWIE BADAŃ STUDENTÓW UMK W TORUNIU

1. Wprowadzenie

Wykształcenie stanowi jeden z najistotniejszych czynników wyznaczania szans życiowych młodych ludzi, a system oświatowy jest zasadniczym mechanizmem alokacji jednostek w społecznej strukturze. Można rzec, iż system oświatowy wyposażony jest w swoistą „moc rozdzielczą”, która pozwala mu decydować o karierach edukacyjnych i zawodowych młodych ludzi¹.

W założeniu alokacja jednostek w społecznej strukturze ma charakter merytokracyjny. Im wyższe kompetencje (wykształcenie i kwalifikacje) posiada jednostka, tym wyższa powinna być zajmowana przez nią pozycja społeczno-zawodowa i związane z nią gratyfikacje. Przez lata swego funkcjonowania system oświatowy wytworzył cały szereg różnego rodzaju mechanizmów selekcyjnych pomocnych w rozdziale społecznych pozycji. W wyniku ich działania system szkolny w zróżnicowany (nierównomierne) sposób wyposaża jednostki w wiedzę (kompetencje) i formalne wykształcenie, będące podstawą do podziału miejsc (pozycji) w społecznej strukturze. Są to m.in.: system oceniania, egzaminy na studia, mechanizmy odsiewu i wiele innych. W konsekwencji w najwyższej cenione kompetencje wyposażeni zostają tylko nieliczni. Mówiąc inaczej, na coraz wyższe szczeble edukacji dociera coraz mniejszy odsetek młodych ludzi. Patrząc jedynie z tej perspektywy, można kolokwialnie stwierdzić, iż wykształcenie stanowi dobro nierównomiernie, aczkolwiek sprawiedliwie dzielone w społeczeństwie.

¹ I. Białecki, W. Wesołowski, *Wykształcenie, struktura społeczno-zawodowa i ruchliwość społeczna*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 1, s. 60.

Niemniej jednak na dostępność do edukacji (i pozycji zawodowych) wpływają również bardzo istotne czynniki mające charakter pozamerytoryczny. Okazuje się bowiem, że system oświatowy selekcjonuje – wbrew założonym funkcjom – również ze względu na kryteria społeczne, środowiskowe i kulturowe, które odbijają nierówności istniejące w społecznej strukturze².

Bariery te znakomicie odzwierciedla określenie ukute ponad ćwierć wieku temu przez Pierre'a Bourdieu, który określił młodzież wiejską (chłopską) trafiającą na studia wyższe mianem cudaków (*les miracules*). Termin ten adekwatnie wpisywał się w tendencje, jakie obserwowane były i wówczas w polskim szkolnictwie wyższym. Młodzież wiejska stanowiła niewielki odsetek pośród ogółu studiujących, a wskaźnik skolaryzacji na poziomie wyższym tej zbiorowości nie przekraczał 6%. Liczne badania naukowe wskazywały sprzeczność ideologicznych haseł o społecznej równości w dostępie do wykształcenia z jej realnym odzwierciedleniem w praktyce. Było tak pomimo głoszonych haseł egalitaryzmu oświatowego, które stanowiły podstawowe *credo* polityki oświatowej państwa.

A jak jest dzisiaj? Po pierwsze kilkakrotnie zwiększyła się liczba młodzieży wiejskiej podejmującej studia wyższe (szacunkowo w latach 70. – rokrocznie – na studiach wyższych było ok. 70–80 tysięcy 19–24-latków ze wsi; obecnie liczba ta przekracza 400 tysięcy). Po drugie, wskaźnik skolaryzacji 19–24-latków zamieszkałych na wsi wynosi 31% (dla porównania analogiczny wskaźnik dla młodzieży miejskiej wynosi 55%)³. Tym samym – patrząc z pozycji egalitarnych – młodzież wiejska nadal ma niemal dwukrotnie mniejsze szanse zdobycia wyższego wykształcenia niż młodzież miejska. Po trzecie, nieznacznie zwiększył się (w stosunku do lat 70.) odsetek młodzieży wiejskiej pośród ogółu studentów. Dzisiaj wynosi on dla próby ogólnopolskiej 23,9%. Co ciekawe, nie ma zasadniczych różnic pomiędzy odsetkiem studentów wiejskich na studiach dziennych i zaocznych. Wskaźniki są bardzo zbliżone, np. Świerzbowska-Kowalik oraz Wasielewski pokazują, iż studia zaoczne nie stanowią środowiska szczególnie preferowanego przez młodzież wiejską. Pamiętać przy tym należy, iż odsetek studentów wiejskich (zarówno na studiach dziennych, jak i zaocznych) znacznie różnicuje się ze względu na typ uczelni (publiczna vs niepubliczna), prestiż uczelni, wielkość ośrodka, w którym się znajduje, oraz region kraju.

Tych kilka wymienionych wskaźników i tendencji pokazuje, iż nieadekwatne jest już nazywanie młodzieży wiejskiej „cudakami” wśród studentów. Pamiętać przy tym

² I. Białecki, *Wybór szkoły a reprodukcja struktury społecznej*, Warszawa 1982; R. Borowicz, *Selekcje społeczne w toku kształcenia w szkole wyższej*, Warszawa 1976; Z. Kwieciński, *Wykluczanie. Badanie dynamiczne i porównawcze nad selekcjami społecznymi na pierwszym progu szkolnictwa*, Toruń 2002; J. Szczepański, *Socjologiczne zagadnienia szkolnictwa wyższego*, Warszawa 1963.

³ Wyliczenia własne na podstawie danych Ewy Świerzbowskiej-Kowalik i GUS. E. Świerzbowska-Kowalik, *Wykształcenie środowisk rodzinnych i miejsce zamieszkania jako wyznaczniki szans na podjęcie studiów*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2000, nr 2/16; K. Wasielewski, *Młodzież wiejska na UMK w Toruniu*, „Wieś i Rolnictwo” 2004, nr 1.

należy, że młodzież wiejska, która w ostateczności (po przejściu przez całe spectrum selekcji edukacyjnych i społecznych) trafi na wyższą uczelnię, jest w pewien sposób wyjątkowa: jej się udało, a innym, którzy są w większości, nie. Nie zmienia to jednak faktu, że droga młodzieży wiejskiej do zdobycia dyplomu wyższej uczelni nie jest usłana różami. Stanowi ona jednak prawdopodobnie jedyny (a z pewnością najpowszechniejszy) sposób na osiągnięcie społecznego awansu. W procesie tym decydujący charakter wydają się mieć motywacje niezbędne w generowaniu ruchliwości społecznej. Jako jeden z pierwszych w socjologii (nie tylko polskiej) zwrócił na to uwagę Józef Chałasiński. W swojej rozprawie habilitacyjnej *Drogi awansu społecznego robotnika* z 1931 roku wprowadził on termin awans społeczny, który zdefiniował jako podniesienie się w hierarchii miejsc społecznych, na drabinie społecznej grupy macierzystej, albo przejście z jednej grupy do innej bądź utworzenie grupy nowej⁴. Zdaniem Chałasińskiego zagadnienie awansu społecznego jest szczególnie istotne, bowiem dotyczy pojawienia się jednego z najważniejszych dążeń społecznych jednostki, a mianowicie dążenia do wyróżnienia społecznego. Można powiedzieć, że samo istnienie szans na awans jest bardzo istotnym bodźcem zarówno do pełniejszego wykorzystania swych możliwości, jak i do podejmowania aktywności edukacyjnej bądź zawodowej. Jednym z obiektów takich powszechnych i uniwersalnych dążeń jest we współczesnym społeczeństwie polskim wykształcenie (studia wyższe).

Przez lata liczni badacze podkreślali związek aspiracji edukacyjnych ze środowiskiem zamieszkania. Jedni wskazywali na zależność poziomu aspiracji od społecznego statusu i przynależności klasowej (Hyman), inni na fakt utrzymywania się różnicującego wpływu stratyfikacji na aspiracje na coraz wyższych szczeblach edukacji (Boudon). W Polsce podkreślano zwłaszcza, że aspiracje edukacyjne bezwzględnie wiązały się ze wzrostem społecznej ruchliwości (Łoś)⁵. W przypadku młodzieży wiejskiej kształcenie – nieodłącznie związane instytucjonalnie z miastem – wiązało się przede wszystkim z wychodźstwem ze wsi. Było tak w okresie międzywojennym (Chałasiński, Ingot), jak i później w latach Polski Ludowej (Pohoski)⁶. Dziś, jak pokazują badania, poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży wiejskiej i miejskiej jest względnie zbliżony (wyrównuje się)⁷. Nie zmienia to jednak faktu, iż wieś stanowi nadal relatywnie mało atrakcyjne miejsce zamieszkania dla coraz lepiej wykształconych młodych ludzi⁸.

⁴ J. Chałasiński, *Drogi awansu społecznego robotnika*, Warszawa 1979, s. 16–18.

⁵ H. Hyman, *The Values System so Different Classes: a Social Psychological Contribution to the Analysis of Stratification* [w:] *Class, Status and Power. A Leader in Social Stratification*, edited by R. Bendix and S. M. Lipset, Glencoe Inc. 1961; R. Boudon, *The Unintended Consequences of Social Action*, London 1982; M. Łoś, *Aspiracje a środowisko*, Warszawa 1972.

⁶ J. Chałasiński, *Młode pokolenie chłopów*, Warszawa 1938; S. Ingot, *Inteligencja a wieś (przed wojną i w czasie wojny)*, „Wieś i Państwo” 1946, nr 2(19); M. Pohoski, *Migracje ze wsi do miast*, Warszawa 1963.

⁷ K. Szafraniec, *Wartość wykształcenia na wsi – fakty, tendencje, konsekwencje* [w:] *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*, red. I. Bukraba-Rylska, A. Rosner, Warszawa 2001.

⁸ Istotny wyjątek stanowią coraz liczniejsi miejscy rezydenci – zazwyczaj osiadli w podmiejskich wsiach inteligencji, którzy pracują w mieście.

W niniejszym opracowaniu, prezentującym wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów wiejskiego pochodzenia na UMK w Toruniu, chciałbym się przyjrzeć doświadczeniom młodzieży wiejskiej, jakie były ich udziałem w drodze na studia. Jak młodzież wiejska traktuje studia wyższe: w sposób instrumentalny (jako środek realizacji w pozyskaniu pożądanego miejsca w strukturze społeczno-zawodowej) czy może autoteliczny (są wartością pożądaną dla nich samych, składnikiem i warunkiem jakości życia)? Czy doświadczyła stygmatyzacji środowiskowej? Wreszcie, czy myśli (planuje) powrót po studiach na wieś?

2. Opis badań własnych i charakterystyka badanej zbiorowości

Głównym celem prezentowanych w niniejszym artykule badań⁹ była chęć spojrzenia w społeczną i edukacyjną biografię studentów wiejskiego pochodzenia oraz uzyskania od nich swoistego bilansu własnych doświadczeń, przeżyć i doznań, związanych z ich drogą na studia. W badaniu zastosowano różnorodne metody i techniki zbierania danych. Były to zarówno analizy zastanych materiałów urzędowych (uczelnianych), jak i wywiady – kwestionariuszowy oraz wywiad swobodny ukierunkowany. Analizy materiałów urzędowych były niezbędne do ustalenia danych wyjściowych dotyczących stałego miejsca zamieszkania studentów, w tym identyfikacji młodzieży wiejskich studiującej w różnym trybie (zarówno dziennym, jak i zaocznym) na poszczególnych wydziałach oraz kierunkach studiów. Wyniki tych analiz stanowiły podstawę do realizacji kolejnych etapów badania, których głównym celem było poznanie ścieżki edukacyjnej młodzieży na uniwersytet i jej psychospołecznych uwarunkowań. Zastosowano w nich (ustrukturyzowany) wywiad kwestionariuszowy z blokiem pytań swobodnych na celowo dobranej próbie studentów wiejskich studiujących na II i IV roku studiów dziennych. Zbiorowość studentów wiejskich liczyła 231 osób. Spośród nich wylosowana została grupa 70 osób, z którymi dodatkowo przeprowadzono wywiad swobodny ukierunkowany problemowo.

3. Pochodzenie społeczne studentów i ich sytuacja materialna

Niemal połowa (45,0%) studentów ze wsi wywodzi się z rodzin o niskim statusie, czyli z takich, w których co najwyżej jeden rodzic zdobył maturę, oboje pracują na stanowiskach robotniczych lub w rolnictwie, a dochody w rodzinie nie przekraczają 600 zł na 1 osobę. Z kolei jedynie 15,6% studentów pochodzi z rodzin o statusie wysokim,

⁹ Badanie miało charakter wielowątkowy i wielopłaszczyznowy. Szerzej o całym projekcie badania zob. K. Wasielewski, *Drogi „do” i „od” wiejskiej inteligencji [w:] Kapitał ludzi i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. K. Szafranec, Warszawa 2005 (w druku).

tj. takich, w których przynajmniej jeden z rodziców miał ukończone studia wyższe i pracuje w zawodzie wymagającym wysokich, specjalistycznych kwalifikacji, a dochód w rodzinie na 1 osobę jest co najmniej średni (wynosi nie mniej niż 600 zł). Ze studenckich deklaracji wynika, iż studenci wiejscy pochodzą raczej z uboższych niż bogatych rodzin. Ponad połowa (58,0%) deklaruje, iż średni dochód na jedną osobę w ich rodzinie nie przekracza 600 zł. W grupie rodzin z najwyższym dochodem, przypadającym na jednego członka rodziny, jedynie 10,4% studentów ze wsi wywodzi się z rodzin, gdzie dochód ten jest wyższy niż 900 zł. Z kolei, gdy spojrzymy na wykształcenie rodziców, to okaże się, iż 19,5% studentów ze wsi wywodzi się z rodzin „inteligentnych” (tj. takich, w których przynajmniej jedno z rodziców posiadało wykształcenie wyższe), a 21,6% z takich, w których żaden z rodziców nie miał ukończonej szkoły średniej. Jak zatem widzimy, potencjalne zdobycie dyplomu ukończenia studiów wyższych przez młodzież wiejską oznacza dla niej istotny awans edukacyjny w porównaniu z wykształceniem, jakie posiadali ich rodzice. Ogólnie rzecz ujmując, dla trzech czwartych studentów wiejskich ukończenie studiów będzie awansem w hierarchii rodzinnego wykształcenia.

4. W szkole średniej

Ponad trzy czwarte (78,0%) przebadanej zbiorowości studentów wiejskich jest absolwentami liceów ogólnokształcących. Co piąty (21,3%) student zamieszkujący wieś ukończył technikum bądź liceum zawodowe. Tylko jedna na 231 osób ma za sobą tzw. dendrytową ścieżkę edukacyjną (wiodącą przez zasadniczą szkołę zawodową, a następnie szkołę maturalną). Jak zatem widzimy, to licea ogólnokształcące stanowią – również w przypadku młodzieży wiejskiej – główny pas transmisyjny na studia wyższe, zwłaszcza na uniwersytety. Młodzież wiejska najczęściej decyduje się na kształcenie w szkołach o profilach ogólnych i humanistycznych (33,4%), matematyczno-fizycznym (13,0%) oraz biologiczno-chemicznym (11,3%). Gdy spojrzymy na oceny na końcowym świadectwie ze szkoły maturalnej, to okaże się, że aż co trzeci (34,2%) student ze wsi miał na nim średnią powyżej 4,6. Jedynie 5,6% spośród nich deklarowało, że na świadectwie miało średnią ocen poniżej 3,8. Widzimy zatem, że studenci wiejscy byli dobrymi lub bardzo dobrymi uczniami w szkole średniej, i tak naprawdę to tylko takim uczniom udało się ze wsi dostać na uniwersytet.

Młodzież wiejska – co oczywiste – uczęszczała do szkół ulokowanych przede wszystkim w mniejszych miejscowościach. Zdecydowana większość szkół maturalnych funkcjonuje bowiem w miastach. Wydaje się, że niedawno wprowadzona reforma edukacji jeszcze tylko przyspieszy proces centralizacji szkolnictwa średniego w większych miejscowościach. Wśród naszych badanych jedynie 3,1% ukończyło szkoły średnie zlokalizowane na wsi. Były to głównie licea zawodowe i technika o profilu techniczno-rolniczym. Pozostali uczęszczali do szkół miejskich, wśród których ponad jedną

trzecią (37,5%) stanowiły szkoły zlokalizowane w miastach bardzo dużych (powyżej 100 tysięcy mieszkańców).

Tabela 1

Motywy wyboru szkoły średniej*

Motywy wyboru szkoły średniej	Odsetek (w %)
Oferowana przez szkołę specjalizacja	40,7
Była to szkoła o wysokim poziomie, dająca możliwość dalszego kształcenia	27,7
Bliskie usytuowanie szkoły	23,8
Przypadek	7,4
Nie dostałem się do wybranej szkoły	5,2
Rodzice	4,3
Inne	6,1

* - wielokrotny wybór

Źródło: badanie własne, N = 445.

Głównym motywem wyboru szkoły średniej była oferowana przez tę placówkę specjalizacja. Twierdzi tak 4 na 10 spośród ogółu badanych studentów. Deklaracje takie składa przede wszystkim młodzież, która wybrała ekonomiczny lub ogólny i humanistyczny profil kształcenia w szkole średniej. Istotnym motywem był również fakt, że wybrana szkoła średnia kształciła na wysokim poziomie i dawała szansę na dostanie się na studia wyższe. Deklaruje tak 27,7% młodzieży wiejskiej. Jak zatem widzimy, dla dwóch trzecich badanych kluczowym motywem wyboru szkoły średniej były względy pragmatyczne/merytoryczne (oferowana specjalizacja i wysoki poziom nauczania w szkole).

Z kolei niemal co czwarty (23,8%) student wiejski deklaruje, że decydujące w wyborze szkoły średniej było jej bliskiego usytuowania. Należy zdawać sobie sprawę, iż w tych przypadkach istotna w podjęciu decyzji o kształceniu w szkole średniej zlokalizowanej bliżej miejsca zamieszkania była sytuacja materialna rodziny. Najprawdopodobniej to ona nie pozwoliła kształcić się młodzieży wiejskiej w wybranej, lepszej szkole, położonej w pewnej odległości od wsi zamieszkania, do której konieczny byłby codzienny dojazd lub wynajęcie stacji lub bursy. To zaś bez wątpienia wiąże się ze znacznymi kosztami, na które nie wszystkich stać (tabela 1). Powyższe wnioski potwierdza analiza miejsca zamieszkania w trakcie nauki w szkole średniej. Co prawda 80,6% spośród studentów ze wsi mieszkało w trakcie nauki w szkole średniej z rodzicami, tym niemniej aż 70,6% musiało codziennie dojeżdżać do szkoły oddalonej kilkanaście kilometrów od miejsca zamieszkania. Pozostali mieszkali głównie w bursie (13,4%) lub wynajmowali pokoje na stacji (3,5%).

5. Na studiach

W opinii niemal 85% naszych respondentów pochodzących ze wsi decyzja o podjęciu przez nich studiów była czymś oczywistym dla ich rodziców. Już dla dalszych 12,5% nie było to takie oczywiste, tym niemniej młodzież ta mogła liczyć na ich wsparcie. We wszystkich tych wypowiedziach, zarówno u respondenta, jak i jego najbliższych, pojawia się świadomość wagi i znaczenia wykształcenia w dzisiejszej rzeczywistości. Wykształcenie (studia wyższe) traktowane jest jako istotny, i co ważne, niezbędny kapitał w kontekście poszukiwania przyszłej pracy zawodowej i kształtowania własnego życia.

„Podjęcie studiów było równie ważne dla mnie, jak i moich najbliższych. Rodzice nie sugerowali innych rozwiązań, ponieważ studia dają lepszą perspektywę na przyszłość” (Respondent nr 19).

Jedynie niewielki odsetek (2,2%) rodziców okazywało sceptycyzm lub odradzało swoim dzieciom podjęcie studiów. Były to wyłącznie rodziny o niskim statusie społeczno-zawodowym i niskich dochodach, których głównym źródłem utrzymania było gospodarstwo rolne.

„Podjęcie przeze mnie studiów było ważnym wydarzeniem w życiu mojej rodziny. Rodzice mieli jednak inne plany wobec mojej dalszej drogi życiowej. Chcieli, bym została w domu i pomagała im pracować w gospodarstwie. Rodzice sugerowali, bym została na wsi, bo zabrakłoby wówczas «pary rąk do pracy». Powodowało to drobne napięcia, ale w ostatecznym rozrachunku nie naciskali na mnie” (Respondent nr 96).

Najważniejszym motywem podjęcia studiów przez młodzież wiejskiego pochodzenia była chęć poszerzenia swojej dotychczasowej wiedzy. Twierdzi tak aż 38,1% spośród nich. W dalszej kolejności pojawia się chęć osiągnięcia wyższej pozycji społecznej (29,4%) oraz fakt, iż sama szkoła średnia niewiele jest warta na rynku pracy, liczą się przede wszystkim studia (21,6%) (tabela 2).

Tabela 2
Motywy podjęcia studiów

Dlaczego zdecydował się podjąć studia?	Odsetek (w %)
Chciałem poszerzyć dotychczasową wiedzę	38,1
Studia stanowią szansę osiągnięcia wyższej pozycji społecznej	29,4
Sama szkoła średnia niewiele jest warta, tak naprawdę liczą się tylko studia	21,6
Chciałem przedłużyć sobie młodość	8,7
Inne	2,2
Ogółem	100,0

Źródło: badanie własne.

Jak zatem widzimy, młodzież wiejska wierzy w wartość zdobywanej na studiach wiedzy. Prawdopodobnie jest tak, iż stanowi ona (ta wiedza) dla nich, z jednej strony, potwierdzenie własnej wartości, z drugiej zaś – jest nadzieją na zdobycie dobrej i atrakcyjnej pracy i „wyrwanie się” ze środowiska wiejskiego do miasta. Nieco niżej w hierarchii znalazła się deklaracja, że studia stanowią dla niej szansę na osiągnięcie wyższej pozycji społecznej. Niezbyt powszechna była odpowiedź, iż studia to przede wszystkim przedłużenie młodości. Twierdzi tak jedynie 8,7% spośród studentów wiejskich. Tym samym możemy powiedzieć, że studia wyższe nie są dla nich moratorium odraczającym wkroczenie w dorosłość i związaną z tym koniecznością usamodzielnienia się. Są one postrzegane jako szansa na społeczny awans.

6. Bariery w drodze na studia

Im niższy status rodziny pochodzenia, tym częściej studenci wskazują na trudną sytuację finansową rodziny jako na główną przeszkodę w podjęciu studiów. Twierdzi tak niemal co trzeci (29,4%) spośród ogółu naszych respondentów, w tym 37,5% z rodzin o niskim statusie, a 11,1% z rodzin o statusie wysokim. Podobną tendencję możemy zaobserwować, gdy spojrzymy na tych, którzy jako najtrudniejszą przeszkodę wymienili obawę przed nieporadzeniem sobie na studiach. Twierdzi tak 13,4% studentów wiejskich z rodzin zakwalifikowanych do wysokich statusów i 25,0% z rodzin o statusie niskim. Co czwarty (26,4%) respondent nie napotkał większych przeszkód przy podejmowaniu studiów (tabela 3). Przy czym znacznie częściej deklaracje takie składali studenci wywodzący się z rodzin o wysokim (twierdzi tak co drugi spośród nich) aniżeli niskim statusie.

Tabela 3

Największa przeszkoda w podjęciu studiów* (w %)

Największa przeszkoda w podjęciu studiów	Wieś
Trudna sytuacja finansowa rodziny	29,4
Obawa przed możliwością nieporadzenia sobie na studiach	22,5
Trudne egzaminy wstępne	13,8
Brak wiary we własne możliwości	11,3
Nie miałem większych przeszkód	26,4
Inne	4,3
Brak danych	0,4

Źródło: badanie własne.

* – dwie odpowiedzi

Potwierdzeniem tych wskaźników jest fakt, że podjęcie studiów wiązało się dla 30,0% studentów wiejskich z koniecznością istotnych wyrzeczeń finansowych w rodzinie. Chodzi przede wszystkim o ograniczenia podstawowych wydatków na życie, ale też np. z koniecznością ograniczenia wydatków inwestycyjnych w gospodarstwie rolnym czy rodzinnym przedsiębiorstwie, jak i z rezygnacją z rodzinnego wyjazdu na wakacje.

„Bez wątplenia studia obciążają finansowo moją rodzinę. Jeśli były jakieś rozterki związane z podjęciem studiów, to właśnie dotyczyły spraw finansowych. Potrzebowałem pieniędzy na studia i życie w mieście, więc rodzina musiała zacząć żyć oszczędnie” (Respondent nr 5).

Niezwykle interesujące i społecznie ważne wydają się odpowiedzi na pytanie: Dlaczego niektóre osoby z P. wsi nie podejmują studiów? Są one szczególnie istotne, bowiem odpowiedzi na nie udzielają osoby, które mieszkają na wsi i w szczególny sposób doświadczyły (bezpośrednio lub pośrednio) problemów związanych z podjęciem studiów. Ich diagnoza zarówno w kwestii barier w dostępie młodzieży ze wsi do studiów wyższych (zob. tabela 4), jak i propozycja sposobów ich przełamania (zob. tabela 5) wydaje się zatem szczególnie ważna. Zdecydowana większość (82,7%) studentów pochodzących ze wsi jest zdania, że najistotniejszą barierą sprawiającą, że niektóre osoby z tego środowiska nie podejmują studiów, jest sytuacja finansowa rodziny. Kolejne wskazania – pojawiające się już znacznie rzadziej – dotyczą braku zainteresowania ze strony rodziny korzyściami płynącymi ze zdobytego wykształcenia (37,6%) oraz trudności w nauce (27,2%) (zob. tabela 4).

Tabela 4

Dlaczego niektóre osoby z P. wsi nie podejmują studiów*

Dlaczego niektóre osoby z P. wsi nie podejmują studiów	Odsetek (w %)
Zła sytuacja finansowa rodziny	82,7
Rodzina nie widzi korzyści z kształcenia	37,6
Trudności w nauce	27,2
Brak wiary we własne możliwości	20,3
Konieczność pracy i usamodzielnienia się	9,5
Ulegają negatywnym wzorcom środowiska	6,9
Inne	3,0
Brak danych	2,2

Źródło: badanie własne.

* – trzy odpowiedzi

Ogólnie rzecz ujmując, zdecydowana większość studentów podkreśla w swych odpowiedziach, że młodzież ze wsi nie podejmuje studiów, tak często jakby mogła i chciała, ze względów finansowych (potrzeba stypendiów, polepszenie sytuacji finan-

sowej mieszkańców, niższe koszty studiowania, więcej ośrodków kształcących bliżej wsi). Pozostałe wymieniane bariery mają przede wszystkim charakter kulturowy. Są wśród nich: niski poziom świadomości rodziców co do wartości edukacji (wyższego wykształcenia) czy brak emocjonalnego wsparcia z ich strony.

Najczęściej proponowaną zmianą, która miałaby zwiększyć częstość podejmowania studiów przez młodzież wiejską, jest wprowadzenie stypendiów dla najuboższych mieszkańców wsi. Twierdzi tak co trzeci student (32,9%). Tylko nieco rzadziej (29,9%) pojawiała się odpowiedź, że ważna jest świadomość co do przydatności studiów (szeroko rozumianego wykształcenia) (tabela 5).

Tabela 5

Co musi się stać, aby młodzież ze wsi częściej podejmowała studia*

Co musi się stać, aby młodzież ze wsi częściej podejmowała studia	Odsetek (w %)
Dofinansowanie ubogich studentów ze wsi	32,9
Wzrost świadomości co do przydatności studiów	29,9
Polepszenie sytuacji materialnej mieszkańców wsi	23,8
Większe wsparcie ze strony szkoły	15,1
Większe wsparcie ze strony rodziny	10,8
Wzrost poziomu nauczania w wiejskich szkołach	10,0
Więcej ośrodków kształcących bliżej wsi	8,7
Niższe koszty studiowania	7,4
Lepsza informacja o studiach i pomocy materialnej dla studentów	4,3
Inne	7,8
Brak danych	5,6

Źródło: badanie własne.

* – trzy odpowiedzi

7. Wiejskie pochodzenie – powód do wstydu czy do dumy?

Zdecydowana większość (78,6%) spośród ogółu studentów wiejskich w drodze na studia (i na samych studiach) nie odczuwała gorszego traktowania wynikającego z ich wiejskiego pochodzenia. Można wręcz powiedzieć, że wyrażają dumę z faktu, iż zamieszkują wieś:

„Nigdy jako dziecko wiejskie nie czułam się gorsza. Jestem szczęśliwa, że wychowałam się na wsi” (Respondent nr 97).

Niemniej jednak 10,0% naszych respondentów przyznaje, że zetknęła się w przeszłości ze stygmatyzacją wynikającą z faktu bycia dzieckiem wiejskim. Są to przede wszystkim osoby wywodzące się z rodzin uboższych i niżej sytuowanych na drabinie

społecznego statusu. W rodzinach tych rodzice mają wykształcenie co najwyżej zasadnicze zawodowe i pracują w większości we własnym gospodarstwie rolnym. Oznaki społecznego naznaczenia miały miejsce głównie w szkole podstawowej i średniej. Ich źródłem były przede wszystkim osoby z najbliższego otoczenia respondentów, wywodzący się z miasta koleżanki i koledzy ze szkoły oraz nauczyciele:

„Odczuwałam kompleks wsi w LO. Czułam się gorsza. Mieszkałam w internacie i koleżanki często robiły mi złośliwe uwagi na temat stroju czy języka” (Respondent nr 44).

„Bardzo szybko odczułem, co to znaczy być dzieckiem wiejskim i to nie przez rówieśników, a przez nauczycieli, którzy gorzej traktowali dzieci wiejskie” (Respondent nr 361).

Jednak proces ten – jak wskazują badani – minął wraz z rozpoczęciem studiów:

„Na początku studiów spotkałem się z dziwnymi reakcjami ludzi na wieść o tym, że pochodzę ze wsi. Panował tak jakby stereotyp, że ludzie ze wsi są w jakiś sposób gorsi. Z czasem jednak to stopniowo cichło, aż w końcu zupełnie zanikło” (Respondent nr 21).

Tym niemniej subiektywne poczucie bycia dzieckiem wiejskim pozostało również w młodzieńczej świadomości w trakcie studiów. Uległo ono jednak pewnej konwersji: z bezpośredniej (zazwyczaj werbalnej) stygmatyzacji w pośrednią, której przejawem jest poczucie gorszych szans życiowych w stosunku do miejskich kolegów i koleżanek. Doskonałym przykładem jest między innymi fakt porównywania własnej sytuacji materialnej studenta ze wsi do sytuacji materialnej rówieśników z miasta:

„Miałam poczucie bycia dzieckiem wiejskim, czego największym przejawem był już sam brak pieniędzy. Koleżanki z miasta nie miały raczej podobnych problemów” (Respondent nr 96).

Wniosek ten pośrednio potwierdza ocena przez młodzież wiejską wpływu miejsca zamieszkania na szanse osiągnięcia wybranych życiowych celów (tabela 6). Okazuje

Tabela 6

Wpływ miejsca zamieszkania na wybrane życiowe cele (w %)*

Wpływ miejsca zamieszkania na:	Nie widzę różnicy	Łatwiej w mieście	Łatwiej na wsi
Znalezienie współmałżonka	55,3	41,4	3,3
Pozyskanie przyjaciół	70,4	22,5	7,1
Komfortowe wyposażenie mieszkania	53,7	41,2	5,1
Wychowanie dzieci	25,9	29,5	44,6
Możliwość wzbogacenia się	17,4	81,3	1,3
Znalezienie pracy	1,1	98,9	–
Zdobycie wykształcenia	7,6	92,4	–

Źródło: badanie własne.

* – Pominięto braki danych

się, że w opinii studentów wiejskiego pochodzenia zdecydowanie łatwiej w mieście o możliwość wzbogacenia się, o zdobycie wykształcenia oraz znalezienie pracy. Tego zdania są niemal wszyscy wiejscy respondenci. Generalnie studenci wiejscy nie widzą różnic środowiskowych pomiędzy wsią a miastem w przypadku szans na pozyskanie przyjaciół, znalezienie współmałżonka oraz komfortowe wyposażenie mieszkania. Przy czym w tych dwóch ostatnich przypadkach (znalezienie współmałżonka oraz komfortowe wyposażenie mieszkania), aż 4 na 10 respondentów wskazywało, że łatwiej o to w mieście. Jedynie wychowanie dzieci zdaniem studentów wiejskiego pochodzenia przebiega łatwiej na wsi niż w mieście.

8. Plany na przyszłość

Zaledwie (a może aż) co czwarty (23,4%) wiejski student planuje powrót po studiach na wieś, w tym 14,7% myśli o powrocie do rodzinnej miejscowości, a 8,7% preferuje zamieszkanie w innej wsi. Dwie trzecie (63,6%) wiejskich studentów nie ukrywa, iż chce po studiach zamieszkać w mieście, z czego aż 38,5% podkreśla, że chodzi o miasta bardzo duże – powyżej 100 tysięcy mieszkańców. Co jedenasty (8,7%) student ze wsi myśli o wyjeździe za granicę. Wskaźniki te wyraźnie określają stosunek młodych, dobrze wykształconych mieszkańców wsi do swojej przyszłości i potencjału współczesnej polskiej wsi w ogóle. W sumie ponad trzy czwarte z nich nie widzi swojej przyszłości na wsi i planuje zamieszkać poza nią. Najdobitniej podkreślają to fragmenty przeprowadzonych wywiadów:

„Nie chcę mieszkać na wsi, gdyż w mieście mam większe szanse na znalezienie pracy. [...] Nie istnieją warunki, które skłoniłyby mnie do zamieszkania na wsi [...]. Na wsi nie ma firm i zakładów, które oferowałyby mi zatrudnienie” (Respondent nr 24).

Jeśli młodzież ze wsi planuje powrócić na wieś, to jest to zazwyczaj gotowość warunkowa. Dla zdecydowanej większości spośród nich warunkiem podjęcia takiej decyzji byłoby znalezienie pracy w mieście i/lub zamieszkanie na wsi podmiejskiej lub zamieszkanie na wsi w bliżej nieokreślonej, dalszej perspektywie: „po ustawieniu się w życiu”.

„Chciałbym zamieszkać na wsi..., ale w odległej przyszłości, gdy będę już ustatkowany i zabezpieczony finansowo. Wtedy mieszkanie na wsi mogłoby być miłą perspektywą. Wcześniej nie mam zamiaru osiadać na wsi, gdyż młodemu człowiekowi utrudnia to życie: daleko jest do pracy, do ośrodków kulturalnych, dzieci mają utrudnienie w nauce (konieczność codziennego dojeżdżania do szkoły)” (Respondent nr 23).

Szczególnie ważne wydają się wskaźniki (zawarte w tabeli 11) dotyczące planów mieszkaniowych młodzieży wiejskiej, zwłaszcza tej jej części, która myśli o zamieszkananiu na wsi. Z naszych badań wynika, że na wsi planują zamieszkać przede wszystkim studenci wywodzący się z rodzin o niższych statusach i niskim kapitale kulturowym (z rodzin gorzej wykształconych), jak i studenci z nieco słabszymi (od pozostałych)

ocenami w trakcie studiów i studiujący na mniej atrakcyjnych kierunkach (głównie nauczycielskich). Potwierdzają te wnioski również i inne badania, z których wynika, że na wsi znajdują się ci mniej zdolni, pasywni i bardziej pesymistycznie nastawieni do życia¹⁰. Przy czym pamiętać jednak należy, że są to jedynie studenckie deklaracje, wstępne zamierzenia, które wcale nie muszą przekształcić się później w rzeczywiste decyzje czy sytuacje życiowe.

Tabela 7

Planowane miejsce zamieszkania po studiach (w %)

Gdzie planuje zamieszkać po studiach?	Wieś
Na wsi	23,4
W mieście poniżej 100 tys.	25,1
W dużym mieście powyżej 100 tys.	38,5
W innym kraju	8,7
Brak danych	4,3
Ogółem	100,0

Źródło: badanie własne.

9. Podsumowanie

Na wsi zazwyczaj o wykształceniu myślano w kategoriach instrumentalnych. Niemal czymś oczywistym było, iż studia (często ukończone z pomocą całej rodziny i/lub wsi) stanowiły drogę ku innemu, lepszemu – miejskiemu światu. Nieukończenie ich bądź powrót na wieś było zazwyczaj uważane za życiową porażkę¹¹. Ten specyficzny punkt widzenia sprawiał, iż dla studentów ze wsi zawsze priorytetem było ukończenie studiów i „urządzenie” się w wielkim mieście. Nie inaczej jest i dziś. Młodzież ze wsi przede wszystkim myśli o ukończeniu studiów, nawet jeśli odbywa się to kosztem innych wyrzeczeń, np. kosztem gorszej kondycji finansowej na studiach czy wiąże się to z brakiem elementarnej życia towarzyskiego. Studenci wiejscy wierzą w moc sprawczą zdobywanej w trakcie studiów wiedzy, dzięki której zyskują poczucie własnej wartości i oczekują (zasadnie) awansu społecznego. Młodzież wiejska wiąże ze studiami duże nadzieje na przyszłość. Możemy chyba powiedzieć, że studia to dla niej jedyna szansa na awans i wyrwanie się ze środowiska, w którym mieszka.

¹⁰ M. Kwiecińska-Zdrenka, *Strategie życiowe młodzieży wiejskiej. Między aktywnością a bezradnością wobec własnej przyszłości*, Toruń 2004; K. Szafraniec, op.cit.

¹¹ J. Chałasiński, *Młode pokolenie wsi Polski Ludowej*, Warszawa 1964; Z. Grzelak, *Inteligencja w społeczności wiejskiej*, Warszawa 1981.

LITERATURA:

- Białecki I., Wesołowski W., *Wykształcenie, struktura społeczno-zawodowa i ruchliwość społeczna*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 1.
- Białecki I., *Wybór szkoły a reprodukcja struktury społecznej*, Warszawa 1982.
- Boudon R., *The Unintended Consequences of Social Action*, London 1982.
- Borowicz R., *Selekcje społeczne w toku kształcenia w szkole wyższej*, Warszawa 1976.
- Chałasiński J., *Drogi awansu społecznego robotnika*, Warszawa 1979.
- Chałasiński J., *Młode pokolenie chłopów*, Warszawa 1938.
- Chałasiński J., *Młode pokolenie wsi Polski Ludowej*, Warszawa 1964.
- Grzelak Z., *Inteligencja w społeczności wiejskiej*, Warszawa 1981.
- Hyman H., *The Value System so Different Classes: a Social Psychological Contribution to the Analysis of Stratification* [w:] *Class, Status and Power. A leader In Social Stratification*, edited by R. Bendix and S. M. Lipset, Glancoe Inc. 1961.
- Inglot S., *Inteligencja a wieś (przed wojną i w czasie wojny)*, „Wieś i Państwo” 1946, nr 2(19).
- Kwiecińska-Zdrenka M., *Strategie życiowe młodzieży wiejskiej. Między aktywnością a bezradnością wobec własnej przyszłości*, Toruń 2004.
- Kwieciński Z., *Wykluczanie. Badanie dynamiczne i porównawcze nad selekcjami społecznymi na pierwszym progu szkolnictwa*, Toruń 2002.
- Łoś M., *Aspiracje a środowisko*, Warszawa 1972.
- Pohoski M., *Migracje ze wsi do miast*, Warszawa 1963.
- Szafraniec K., *Wartość wykształcenia na wsi – fakty, tendencje, konsekwencje* [w:] *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*, red. I. Bukraba-Rylska, A. Rosner, Warszawa 2001.
- Szczepański J., *Socjologiczne zagadnienia szkolnictwa wyższego*, Warszawa 1963.
- Świerzbowska-Kowalik E., *Wykształcenie środowisk rodzinnych i miejsce zamieszkania jako wyznaczniki szans na podjęcie studiów*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2000, nr 2/16.
- Wasielewski K., *Drogi „do” i „od” wiejskiej inteligencji* [w:] *Kapitał ludzi i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. K. Szafraniec, Warszawa 2005 (w druku).
- Wasielewski K., *Mechanizmy selekcji i autoselekcji do wyższego wykształcenia. Na podstawie UMK w Toruniu* [w:] *W obliczu zmiany – strategie przystosowawcze mieszkańców wsi*, red. K. Górlach, Kraków 2005.
- Wasielewski K., *Młodzież wiejska na UMK w Toruniu*, „Wieś i Rolnictwo” 2004, nr 1.